

Dins del marc de la Unió Europea, com abans es feia a l'interior del marc de la Comunitat Europea, hom parla preferentment i fins i tot exclusivament d'estats. En principi, la Unió Europea ha estat i és primordialment un conjunt o agrupació d'estats. Els polítics que hi actuen són responsables o representants d'un estat o d'unes poblacions estatals (caps d'estat, caps de govern, ministres, eurodiputats o europarlamentaris). Els símbols utilitzats (banderes, himnes) són també signes d'estat i cadascun d'ells al·ludeix d'una manera directa i global al conjunt d'un determinat estat.

Malgrat tot, hom pot observar que de vegades són considerades, d'una manera o altra, unes divisions interiors territorials dins dels diversos estats, és a dir, unes regions. Per exemple, existeix des de fa anys, a Estrasburg, l'Assemblea de les Regions Europees (ARE) i, a partir del tractat de Maastricht, apareix dins de la Unió Europea el Comitè de les Regions Europees (CRE). En diversos debats i documents hi ha al·lusions o referències a aquestes unitats territorials o a unes àrees més reduïdes o a determinats sectors i centres locals (municipis, ciutats). Val la pena de preguntar-nos el paper que les esmentades regions tenen o poden tenir dins del si de la Unió Europea.

Però abans caldrà mostrar els diversos sentits que el mot *regió* ha pogut o pot tenir i amb quin significat exacte ara l'utilitzem dins del marc dels diversos estats que constitueixen l'actual Unió Europea. Diguem també, a l'acabar aquest breu preàmbul a la nostra intervenció que, en diversos sentits, les qüestions que exposarem, com les ja expressades pel professor Paul Claval, poden servir d'introducció a les altres tres sessions d'aquestes Jornades, en les quals es tractaran diversos aspectes geogràfics, socials, econòmics i fins i tot polítics de les regions que formen part de la Unió Europea.

1. La *regió*, un mot polisèmic

Creiem convenient fer una anàlisi de l'evolució semàntica del mot *regió*, ja que alguns significats poden tenir ressò en la utilització actual de la paraula i poden conferir-li una notable com-

plexitat i una certa imprecisió. Al final, i en la introducció al segon apartat, assenyalarem en quin sentit utilitzem el mot *regió* en aquest treball.

Per altra banda, cal subratllar que es tracta d'un terme d'una llarga història, d'origen llatí, utilitzat ja amb diversos significats en època romana. Torna a aparèixer a l'Europa occidental a partir del Renaixement i mostra uns sentits i significats ben diferents, alguns molt precisos, al llarg dels dos últims segles, segons sigui utilitzat en la parla corrent i comuna o bé per científics, administradors o polítics.

La tradició clàssica i renaixentista

Regió és aplicat a una superfície, a una extensió. S'entén «una extensió de territori» que, en un sentit o altre, presenta una certa unitat i una possibilitat d'identificació i que, per aquest motiu, resta diferenciat d'altres territoris. Malgrat tot, no sempre es tracta de la superfície terrestre o d'extensions territorials. Sembla que inicialment el terme era utilitzat pels àugurs romans per individualitzar certes parts de la volta del cel. Això explicaria l'existència de l'arrel *reg* en la designació d'aquest espai, que es suposava que estava sota «el domini» no d'un poder humà o terrestre sinó, en aquest cas, d'un o d'uns astres.

Posteriorment, sempre el mot *regió* és aplicat, com abans assenyalàvem, a unes unitats territorials, més o menys extenses. Quan durant el Renaixement tornen a ser utilitzats el concepte i la paraula, aquesta sol aplicar-se a una part del territori corresponent a la sobirania d'un rei. Cal recordar la solidesa que, en aquells moments, adquireixen certes monarquies, amb unes fronteres i uns territoris ben definits. Llavors el *regnum* pot aparèixer dividit, en un sentit o altre, en diverses *partes*. Cada *pars* pot correspondre a antigues unitats polítiques més reduïdes o a antigues, i encara llavors existents, divisions senyorials, d'una forma o altra reconegudes, almenys en el passat. Com a equivalent de *pars* poden utilitzar-se altres mots, entre ells *provincia* i també precisament *regio*; d'aquesta manera el mot *regio* pot esdevenir simplement una divisió del *regnum*. Si el que volem és subratllar, almenys inicialment, l'originalitat i personalitat de la població habitant, pot utilitzar-se també *gens*, tot cobrant llavors aquesta paraula un sentit territorial; en canvi, *natio* fa al·lusió directa i, generalment, exclusiva a la gent, al poble habitant d'un determinat territori.

La lectura i consulta de les geografies descriptives dels segles XVI i XVII, referents a regions, en el sentit indicat, o bé a regnes o conjunts de regnes o fins i tot estudis universals de totes les terres conegudes, mostren una notable riquesa i diversitat de mots per a referir-se a aquestes divisions o delimitacions internes d'un determinat regne. Posem uns exemples. A la traducció francesa de l'obra de Münster, publicada per F. de Belleforest a París, l'any 1575 (*Cosmographie Universelle de tout le Monde*) quan parla del regne d'Espanya indica que en farà «la descripció .... dels seus regnes, províncies i regions .... tant en el passat com en el present». Quan parla de «regnes» l'autor es refereix, és clar, als antics regnes d'origen medieval que, d'una forma o altra, estan agrupats en aquells moments sota la sobirania d'un sol rei. Aquesta seria ja la utilització més corrent del mot *regió*, en el sentit, repetim, de divisió d'un regne.

Però, en canvi, el nostre autor Pere Gil, en la que podem considerar la primera geografia renaixentista sobre Catalunya que conservem completa (*Libre primer de la historia Cathalana*), escrita en els últims anys del segle XVII (cap a 1598-1600), el mot *regió* es presenta excepcionalment com una divisió del continent i en aquest àmbit s'inclouen també «la part» i «la província». Transcrivim exactament l'original català: «En esta Europa, a la part Occidental della esta situada la regio y provincia de España... Es España entre les parts, regions, y provincias de Europa» (el nom *Espanya* el tradueix directament de la denominació *Hispania* dels autors clàssics). Però en una altra ocasió el mot *província* és aplicat al conjunt de Catalunya, paraula aquesta de *província* que es mantindrà correntment a Espanya fins al primer terç del segle XIX, d'una manera semblant i amb un sentit equivalent a *regió*. En canvi, quan Pere Gil vol presentar una divisió interna de Catalunya utilitza altres denominacions, entre les quals acabarà prevalent el mot *comarca*, encara utilitzat avui dia, fins i tot d'una manera oficial: «Pot donchs dividirse tota Cathaluña en vint y set parts, ò climas, ò comarcas ò partidas de terres en ella compreses». Assenyallem, per altra banda, que en l'obra de Pere Gil el mot *nació* al·ludeix sempre directament al conjunt de la població: «Te la Nacio Cathalana enteniments è ingenis aptissims».

No cal pas adduir més exemples. Sembla que podem concloure que en general la paraula *regió* sol tenir durant aquestes centúries el caràcter de divisió d'un *regnum* i pot presentar una clara originalitat en el passat i en certs casos en el present, almenys fins a les monarquies absolutistes i uniformitzadores de la segona meitat del segle XVII i tot el XVIII.

Però en la llengua comuna i literària el mot *regió* pot tenir una notable vaguetat i referir-se simplement a unes divisions territorials, amb magnituds o grandàries diferents, a les quals se'ls reconeix una certa originalitat com a territori, de vegades juntament amb la gent que les habita.

La regió en l'estat contemporani

Dins dels rígids estats sorgits a l'Europa occidental, al llarg del segle XIX, la regió sol perdre fins i tot el sentit històric que podia tenir. Continuem referint-nos, és clar, a l'Europa occidental. El procés de centralisme i uniformització d'aquestes repúbliques i monarquies contemporànies i l'afany de modernització en llurs organitzacions territorials donen com a resultat l'aparició d'unes noves divisions (*provincias* a Espanya, *départements* a França, per exemple), allunyades sovint de les demarcacions tradicionals. La República Francesa, amb les modificacions característiques de l'època napoleònica, sol constituir un model. La *regió* perd, en tot cas, el possible sentit administratiu que, de vegades, podia tenir i es converteix purament en una designació territorial amb poc contingut actual i ben imprecisa en la definició, en l'extensió i en els possibles límits territorials. En general, resta tan sols com una vaga al·lusió al passat, com una referència històrica.

A Espanya, per exemple, denominacions com *Catalunya* o *Andalusia*, posem per cas, poden desaparèixer per complet dins del marc de l'administració civil i judicial i en general sols apareixeran, com a unitats territorials ben definides, respecte al passat. Quant al present, les al·lusions més clares solen ser fetes respecte a les poblacions, tot efectuant unes referències a llurs característiques històriques i a llurs costums.

L'ampli moviment romàntic, molt sensible als trets originals dels individus i de les col·lectivitats, va incidir de vegades en un viu interès respecte a les esmentades poblacions regionals. Alguns autors van subratllar determinades característiques territorials, històriques i culturals, especialment lingüístiques, de la pròpia regió i de la seva població. Certes valoracions netament romàntiques (exotisme, historicisme, medievalisme) motivaran que fins i tot des d'altres estats hi hagi una sensibilitat per l'originalitat d'unes determinades regions, sovint i amb més exactitud per l'evolució en el passat i pels trets actuals de la seva gent.

En diverses ocasions hem fet notar la proximitat en el temps o àdhuc la superposició temporal de fets de significat ben divers o fins i tot contradictori, respecte a la qüestió que estem exposant. Quant a Catalunya, per exemple, cal subratllar que en el mateix any, exactament el 1833, en el qual es produeix la divisió en «províncies» —ara aquest mot l'utilitzem en un sentit contemporani, no en el tradicional—, fet que representa, com hem dit, la pràctica desaparició de la regió en l'organització territorial, un autor català, Bonaventura Carles Aribau, escriu una oda (*La Pàtria*) que mostra una valoració fervent de la terra i la gent d'una regió, la catalana. Constitueix l'inici de la Renaixença, amb una primera fase de reconeixement i praxi de la literatura i llengua pròpies. Paral·lelament va sorgint, és clar, un interès per la història i la cultura de la regió.

Llavors, davant una atonia general en el conjunt del país respecte a aquest problema, la població d'algunes regions s'adona de l'oblit que s'ha produït respecte a la pròpia regió i a la seva gent. Pot sorgir en aquestes ocasions, com succeeix a Catalunya, un moviment «regionalista» que pot tenir fins i tot, en els darrers decennis del segle XIX, un caràcter netament polític.

L'aportació de la ciència: la regió qualificada

No podem pas oblidar que el mot *regió*, allunyat, és clar, del seu concepte històric i del seu possible valor administratiu o polític, mantenint tan sols el seu significat d'extensió territorial diferenciada en algun o alguns sentits, fins i tot reconegut amb un topònim, és utilitzat àmpliament per algunes ciències naturals i, no cal dir-ho, per la geografia. Des de final del segle XVIII i precisament a l'Europa occidental totes aquestes disciplines van adquirint un caràcter modern i científic, amb uns continguts que arrenquen, en bona part, de la consideració i estudi de llurs propis països.

Llavors aquestes ciències utilitzen sovint el mot *regió* quan volen caracteritzar determinats territoris que presenten una certa uniformitat respecte a uns trets concrets —posem, per exemple, tipus de materials geològics, unitat de característiques climàtiques, formes de bosc o matollar— que poden mostrar una certa uniformitat. Sorgeix així el concepte de *regió natural* que alguns naturalistes i un bon nombre de geògrafs utilitzen ja durant la primera meitat del segle XIX.

Voldríem assenyalar alguns fets que cal destacar. En primer lloc, insistim que l'esmentat concepte científic i els que tot seguit indicarem sorgeixen, en gran part, durant tot el segle XIX i el primer terç del segle XX, a l'Europa occidental i a partir sovint d'exemples propis. En geografia, posem per cas, són sobretot autors alemanys i francesos els que fan aportacions decisives a aquesta nova disciplina. Per això és possible que en el mot *regió*, en el sentit que a nosaltres ens interessa —com a divisió del *regnum* o de l'estat contemporani, podríem dir—, hi pot haver

un ressò, d'una manera o altra, dels mots i conceptes que ara estem indicant. En efecte, a l'utilitzar aquest terme de *regió* hi pot haver sempre, d'una manera conscient o inconscient, dins de la tradició cultural europea, restes de concepcions tradicionals o científiques, que donin com a resultat una certa indefinició.

Unes paraules encara, abans d'indicar altres tipus de regions a partir d'estudis fets per les diverses ciències que tenen un caràcter territorial. Com que l'anàlisi és feta a partir de l'estudi de determinats continguts, elements i factors propis de la ciència, de l'especialitat o més concretament encara de la línia de recerca utilitzada, el sector resultant tindrà un caràcter singular o específic, fet que es traduirà i es farà explícit a través d'un adjectiu que qualifica la regió. En definitiva es tracta sempre, per a ser més exactes, de *regions qualificades*, de vegades molt precisament qualificades. Però cal tenir en compte també que en ocasions hom intenta visions globals, amb introducció d'elements i factors ben nombrosos i diversos, com succeeix amb el concepte que anomenarem *regió geogràfica*.

En segon lloc, aquestes regions definides per uns determinats elements no solen tenir contigüitat. El fet o els diversos fets estudiats sols coincideixen i es superposen en uns determinats sectors i no troben una altra característica o un altre conjunt de característiques fins en àrees allunyades. Així, doncs, hem d'acceptar sempre o gairebé sempre l'existència d'unes *franges de transició*, sovint àmplies i extenses, entre les diverses regions resultants.

Al llarg del primer terç del segle xx l'escola francesa desenvolupa l'estudi de l'anomenada *regió geogràfica*. En diem «geogràfica» per assenyalar i subratllar que correspon a un concepte elaborat per un grup d'especialistes molt ben definit dins d'aquesta disciplina i que aquesta visió regional tingui una forta repercussió, durant tres o quatre decennis. A partir de la definició d'una àrea d'acord amb les seves característiques naturals, hom analitzava l'acció humana, tant des del punt de vista del que en podríem dir «l'home habitant» (població, poblament) com de l'home en qualitat d'agent econòmic. Si el que estudiem és especialment el paisatge resultant d'aquests processos d'adaptació i actuació dels homes, podem parlar de «regió paisatgística».

Després de la Segona Guerra Mundial, els geògrafs anglosaxons (d'Anglaterra i d'Estats Units, primordialment) s'interessen per les noves característiques que les regions van presentant com a resultat d'una àmplia reconstrucció, a l'Europa occidental, i d'un desenvolupament econòmic, en diversos estats i sectors del món. Ens referim ara, és clar, al sisè i setè decennis del segle. En realitat, es va esglaonant tot un procés social i econòmic molt complex, que anirà marcant també els decennis posteriors.

Enfront d'antics conceptes que tenien en compte primordialment aspectes formals de la regió (relleu, per exemple, o formes de poblament o resultats de l'acció econòmica), s'insistirà, a partir de les circumstàncies i dels processos suara indicats, en l'existència de fluxos de caràcter social i econòmic que poden arribar a tenir, a partir d'uns determinats pols o centres, una gran potència. Parlarem de *regions funcionals* o *regions polaritzades*. En ocasions hom estudiarà àrees on ha existit o existeix un determinat i voluntari procés de millora social i econòmica: es tracta de les anomenades *regió pla*, al·ludint a l'aplicació d'un determinat pla de desenvolupament.

Si, en canvi, el que tenim en compte són els resultats sobre el territori dels diversos processos assenyalats, hom podrà parlar, amb sentits que en cada cas poden ser un xic diferents, de *regions econòmiques* i *regions urbanes* (o concretament de *regions metropolitanes*). Si el que considerem són certs resultats i els fluxos que apareixen a partir d'un gran centre urbà, el conjunt d'una regió —pres el mot, en aquesta ocasió, en sentit global— pot constituir en bona part una *regió urbana*. Aquest últim fet, a l'Europa occidental actual, no és pas excepcional, en un sentit o l'altre.

La consideració exclusiva o gairebé exclusiva d'elements i factors econòmics ha motivat la reacció, en els últims quinquennis, cap a la valoració d'altres característiques que puguin ajudar a definir, en un sentit més global, la regió. D'acord amb el que acabem d'assenyalar, hom estudia continguts, nivells de cultura, de civilització. S'efectuen i es tenen en compte consideracions, valoracions i sentiments de percepció i d'identificació de la pròpia població respecte a ells mateixos i al territori que ocupen. D'aquesta manera han estat definides, fins i tot entre alguns grups de geògrafs i des de fa uns quinquennis, les «regions culturals». Aquest moviment mostra en l'actualitat i precisament a l'Europa occidental una certa importància.

2. Les regions dins del marc de la Unió Europea

Caldrà escatir, d'antuvi, a quines unitats territorials ens referim quan parlem, a partir d'ara, de les regions de la Unió Europea. Per nosaltres i en aquest treball, la regió constituirà en general una divisió de l'estat que, en ocasions i d'una forma o altra, és reconeguda en l'actualitat com una unitat directa de l'administració perifèrica estatal o, altres vegades, apareix com un conjunt de les noves circumscripcions administratives sorgides al llarg dels dos últims segles. Ens referim, en aquest últim cas, a les delimitacions ja anteriorment assenyalades del tipus *provincia*, a Espanya, o *département*, a França, tradicionalment cadascuna d'elles amb un responsable polític d'alt nivell (*jefe político* o *gobernador civil*; *préfet*, respectivament).

El nom de la regió pot correspondre a un topònim regional històric, sovint d'origen medieval, amb uns límits actuals que recorden, amb més o menys exactitud, les fronteres que la unitat territorial pogué tenir en una època del passat. Finalment, cal assenyalar que de vegades la regió actual pot correspondre simplement a una àrea d'influència urbana, com a resultat del creixement de certs nuclis en l'època contemporània. Més endavant insistirem en aquest aspecte.

En estats d'una extensió considerable, superiors per exemple als tres-cents mil quilòmetres quadrats (Itàlia, antiga Alemanya Federal, Espanya, França), la regió presenta una superfície àmplia o relativament àmplia, sovint d'unes desenes de quilòmetres quadrats. És en aquests casos, en general, quan les regions representen la suma de delimitacions administratives d'origen contemporani més petites.

La consideració de les regions com a unitats politicoadministratives és feta tan sols, és clar, en estats de caràcter autònom o federal. En altres estats, els noms de les regions apareixen en

l'actualitat com un ressò de fets que ja abans hem anat assenyalant (fisiogràfics, històrics, econòmics, urbans, culturals, posicionals), però sense cap reconeixement a part del purament administratiu i, no cal dir, polític.

Queda clar que al llarg de tot aquest treball, a partir d'ara, el mot *regió* té el sentit que acabem de definir. Si en algun cas ens referim a fets o espais intraestats de caràcter específic, l'acompanyarem de l'adjectiu qualificatiu corresponent.

La utilització del mot *regió* com una àrea territorial molt extensa, continental o subcontinental, com fins i tot es fa en publicacions internacionals oficials —en expressions com «regió mediterrània», «regió llatinoamericana»—, no sembla gaire recomanable, a no ser que quedi ben explícit i clar el contingut i l'exacte significat al qual volem al·ludir.

La diversitat en superfície, situació i posició

Ens referirem sempre a les regions existents a la Unió Europea a principis de l'actual decenni, quan apareixien dotze estats com a constituents de l'esmentada Unió. D'aquells moments disposem de dades completes, a partir de la informació facilitada per la mateixa Unió, les quals permeten de fer unes comparances adequades. Per altra banda, en el conjunt dels dotze estats hi ha una certa homogeneïtat, dins del quadre d'una Europa occidental, amb territoris atlàntics, centrals i meridionals o mediterranis, que han mantingut sovint entre ells relacions i vincles, de vegades molt antics.

L'observació de les unitats regionals dins dels dotze estats ens adverteix al moment del nombre considerable de regions i de la seva extraordinària diversitat. Tenint en compte les divisions internes que els mateixos estats indiquen al facilitar dades estadístiques i que tenen un caràcter més equiparable, el nombre exacte de regions és de cent trenta. Sols un estat, Luxemburg, per la seva reduïda superfície (2.586 km²), no presenta una divisió regional. El nombre de regions per estat, de menor a major, és el següent, sempre d'acord amb les divisions i les dades que en aquells moments —repetim, a començament de l'actual desè decenni— facilitava la Unió Europea, a partir de les informacions subministrades per cadascun dels dotze estats:

<i>Estats</i>	<i>Extensió superficial (km²)</i>	<i>Nombre de regions</i>
Luxemburg	2.586	1
Holanda	41.029	4
Irlanda	68.895	4
Dinamarca	43.080	5
Portugal	91.871	7
Bèlgica	30.518	9
RU. Gran Bretanya	244.111	11
Grècia	131.957	14
Alemanya Federal	358.859	16
Espanya	504.790	17
Itàlia	301.303	20
França	543.965	22

Tan sols tenint en compte la superfície dels diversos estats i el nombre de regions —cent trenta en total, tenint en compte els dotze estats considerats— hom endevina l'existència de criteris diferents per a establir-les i els notables contrastos que, respecte a llur *magnitud en superfície*, realment existeixen. Comença a apareixer ja la gran diversitat que en molts sentits mostren les regions dins del marc de la Unió Europea. Per això hem al·ludit, fins i tot en el mateix títol d'aquest treball, a l'existència d'un veritable mosaic regional, constituït per unes tesselles amb característiques ben diferents.

En aquests casos, com succeeix respecte a Grècia i sobretot quant a Bèlgica, el nombre apareix augmentat, per haver considerat regions unes àrees que estrictament són més bé regions urbanes. Si a Alemanya Federal haguéssim considerat, en comptes de regions, les àrees que en realitat s'acosten més al concepte que representa el terme de *regió urbana*, el nombre regional definitiu seria exactament de quaranta, xifra evidentment molt més elevada que les setze regions indicades. En alguns casos les àrees metropolitanes són considerades pràcticament com una regió en si mateixes, com succeeix a Berlín (889 km²); però sovint aquestes àrees metropolitanes queden incloses en una regió més àmplia (París, a l'Illa de França, 12.012 km²; Roma, en el Lazio, 17.227 km²; Madrid, a la Comunitat de Madrid, 7.995 km²; Londres o Greater London, en el South East, 27.222 km²) i donen, és clar, com a resultat, unes elevades densitats a les regions corresponents.

D'acord amb les cent trenta regions establertes i la superfície total dels dotze estats que considerem (2.362.964 km²), la superfície mitjana d'una regió de la Unió Europea és de 18.176,64 km². Aquesta xifra és evidentment ben poc significativa. Tinguem en compte que hi ha un estat

(Luxemburg) que sols ateny 2.586 km². A Bèlgica, un estat de superfície reduïda, la mitjana regional és de 4.057,5 km², mentre a França assoleix els 24.725,68 km² i a Espanya els 29.693,52 km². Però el ventall que ofereixen les xifres absolutes és, sens dubte, molt més ample: per una banda, són inferiors als 2.500 km², Madeira (Portugal, 796 km²), la Jònia insular (Grècia, 2.307 km²) i el Limburg (Bèlgica, 2.422 km²); en canvi, són superiors als 75.000 km², Escòcia (Regne Unit, 78.783 km²), Castella-la Manxa (Espanya, 79.230 km²), Andalusia (Espanya, 87.268 km²) i Castella i Lleó (Espanya, 94.193 km²). Observem la considerable extensió de les dues regions centrals i la meridional d'Espanya, un fet que tindrem en compte més endavant.

Ens referirem breument a la diversitat en funció de dues característiques de conjunt que cada regió presenta. Un d'aquests fets és la *situació geogràfica*, entesa com una localització en el context d'una gran part de la superfície terrestre, d'acord especialment amb la latitud i les seves conseqüències, en particular la referent a les condicions climàtiques. En aquest sentit la diversitat pot ser ben marcada entre el conjunt de les regions meridionals, des de Portugal a Grècia, de clima mediterrani, i les regions pròpiament temperades, siguin atlàntiques o siguin interiors, des del Regne Unit a Alemanya Federal, respecte als mateixos elements climàtics i singularment quant a diverses activitats econòmiques que hi estan relacionades (agricultura, ramaderia, turisme).

Per *posició geogràfica* entenem la localització en forma més específica, tenint en compte la part de continent on la regió està ubicada i considerant les regions concretes que l'envolten. Si tenim en compte que a unes regions interiors poden oposar-se, dins del propi estat, unes regions que seran perifèriques, potser frontereres, potser litorals, sorgeixen diverses possibilitats de qualificació respecte a cada cas dins del propi estat, com a fets que poden condicionar activitats i relacions socials i econòmiques. Prenent l'exemple de la nostra pròpia regió i respecte a la qüestió que ara estem presentant, sembla un bon principi de reflexió geogràfica tenir en compte que Catalunya és l'única regió de les vint-i-quatre que reconeixem en els dos estats ibèrics que, a part d'un «front» peninsular, presenta al mateix temps, respecte a la posició geogràfica, un «front» unit a Europa i un altre obert a la Mediterrània.

Podríem ara insistir en altres aspectes físics o naturals, per almenys evocar la diversitat regional que sorgeix a partir d'ells. Però sembla innecessari fer-ho en aquest treball. Queden ben clars, per altra banda, els contrastos que poden néixer i que en realitat existeixen a partir de fets fisiogràfics tan importants com el relleu, les condicions climàtiques —abans ja breument al·ludides—, la circulació de les aigües o la vegetació natural.

La diversitat en fets humans: de les característiques poblacionals als trets socials i econòmics

Els processos de diversificació entre les diferents regions augmenten encara més si tenim en compte els factors i fets socials i econòmics. En primer lloc cal destacar, com és lògic, la importància de l'efectiu poblacional i la seva distribució dins del conjunt del territori regional.

Sols adduïrem, per fer encara més marcats els contrastos, les diferències que poden aparèixer respecte a la *densitat de població*. Aquesta es mostra molt elevada quan la regió compta amb una àrea metropolitana o una ciutat molt destacada: la regió de l'Illa de França (12.012 km², in-

clòs París) assoleix els 888 habitants per quilòmetre quadrat; el South-East (27.222 km², amb Londres), els 848 hab./km²; el Brabant (3.358 km², amb Brussel·les), els 671 hab./km²; la Comunitat de Madrid (7.995 km², amb Madrid), el 612 hab./km²; el Lazio (17.227 km², amb Roma), els 298 hab./km². Les xifres indicades es refereixen, com totes les altres indicades fins ara, al començament de l'actual decenni.

Per a establir unes comparances suficientment significatives podem veure el contrast que existeix entre regions d'extensió relativament elevada, entre els 23.000 km² i 36.000 km². Per raons ben diverses, algunes presenten densitats altes o relativament altes, encara que hi sol pesar gairebé sempre l'existència d'una gran o relativament gran ciutat: la regió de Llombardia (23.850 km²) assoleix els 371 hab./km²; Baden-Württemberg (35.751 km²), els 277 hab./km²; Catalunya (31.939 km²), els 188 hab./km²; el Piemont (25.399 km²), els 169 hab./km²; la Comunitat Valenciana (23.305 km²), els 163 hab./km², i Provença-Alps (31.400 km²), els 138 hab./km². El contrast és molt marcat amb algunes regions no mediterrànies —encara que molt poques en nombre (Champagne-Ardenes, 25.608 km², per exemple, amb 53 hab./km²)—, però especialment amb extenses regions del centre i sud de la península Ibèrica (Castella i Lleó, 94.193 km², amb 28 hab./km²; Castella-la Manxa, 79.230 km², amb 22 hab./km²; i l'Alentejo, 26.987 km², a Portugal, amb 20 hab./km²).

L'últim fet assenyalat dona com a resultat que en el centre d'Espanya hi hagi el contrast poblacional més marcat de la Unió Europea, dins d'una extensió superficial molt àmplia (223.020 km²): mentre el municipi de Madrid presentava —recordem de nou que totes les xifres es refereixen al començament del desè decenni— una densitat de 5.141 hab./km² i tota la Comunitat de Madrid, com abans hem indicat, 612 hab./km², Castella-la Manxa, Extremadura i Castella i Lleó dibuixen una àmplia i extensa anella central, que representa gairebé el trenta-set per cent del territori peninsular, amb una població relativa de l'ordre tan sols, com ja hem assenyalat, de 22-27 hab./km².

La diversitat poblacional seria encara més marcada, és clar, si continuéssim l'anàlisi a través de les diferents dinàmiques de cada població i subratllessim els contrastos en llurs estructures d'edats o en les socioeconòmiques, malgrat donar-se actualment certs fenòmens de convergència en un bon nombre d'aquestes poblacions regionals. Però com que el nostre objectiu és sols mostrar les moltes diferències, de vegades molt acusades, que les cent trenta regions presenten en aspectes ben diversos, convindrà referir-nos a l'esmentada diversitat en altres facetes humanes. És sols un quadre d'aspectes de contrast el que ara volem assenyalar i, per altra banda, esmentar simplement aquells trets i aquelles característiques que considerem més rellevants.

Les diferències arrenquen ja del passat. Malgrat antecedents històrics comuns, que en nombrosos casos poden ja donar-se a l'època romana, amb més o menys intensitat, hi ha uns processos de diversificació que culminen, per a cada regió, dins d'uns estats contemporanis que solen caracteritzar-se per una personalitat política ben definida. Llavors l'evolució històrica recent pot ésser ben diferent d'acord amb les característiques socials, econòmiques i polítiques de cada estat.

Fins i tot dins del mateix estat actual, el passat pot ésser ben divers, per a una determinada regió, en comparança amb les regions contigües o properes. La consciència que els habitants d'una regió puguin tenir, respecte a la seva originalitat històrica, pot representar un factor molt important, de vegades decisiu, en la definició i en el reconeixement col·lectiu de la seva pròpia identitat. Hem al·ludit a aquest fet al parlar del regionalisme polític, fenomen que pot donar-se ja en el darrer terç del segle XIX. Haurem de parlar-ne de nou quan farem referència al dinamisme global que poden presentar algunes regions en el moment actual. L'assumpció i acceptació d'aquesta personalitat pot donar a la regió, juntament amb l'existència d'unes circumstàncies socioeconòmiques favorables, un nou horitzó fins i tot polític. Es tracta de cercar, dins del propi estat i també sens dubte dins de la Unió Europea, la possibilitat d'aconseguir els instruments polítics necessaris per a arribar a assolir un major desenvolupament global. D'aquestes qüestions, se'n parlarà en aquestes Jornades en diverses ocasions, especialment a les sessions II i IV.

Respecte a l'actualitat i a part d'aspectes poblacionals, als quals ja hem fet referència, les diversitats més sobresortints i els contrastos més cridaners es materialitzen al voltant de les activitats econòmiques. Especialment després de la incorporació a la Unió Europea dels estats mediterranis —en primer lloc, com és sabut, Itàlia; més tard, Grècia i els dos països de la península Ibèrica—, el quadre és extraordinàriament divers: des de les regions que iniciaren ja una revolució industrial al final del segle XVIII i primer terç del XIX fins a unes regions agràries, algunes mantingudes en un monòton i llarg estancament, que no comencen una transformació econòmica decisiva, en tot cas, fins a la segona meitat del segle XX.

Els diversos indicadors econòmics, exponents de la producció i de la distribució i consum de productes i dels nivells socioeconòmics, com la renda *per capita*, evidencien la molt acusada diversitat. Cada regió mostra, a més, una peculiar evolució que configura diferències i divergències en les tendències econòmiques. Respecte a aquestes, cal tenir especialment en compte les situacions concretes i l'evolució general dels últims anys. Fins i tot regions que havien assolit uns bons nivells econòmics ara fa cent anys o en la primera meitat del segle XX, han hagut de sofrir posteriorment processos de reconversió econòmica, sovint de gran duresa, davant la crisi d'activitats antany florescents (mineria, indústria metal·lúrgica o tèxtil, per exemple). En canvi, el creixement dels serveis o d'activitats terciàries i la millora de comunicacions han motivat evolucions favorables en regions que es mostraven estancades o pràcticament estancades, des d'un punt de vista econòmic, ara fa quaranta o cinquanta anys.

Quant a l'evolució econòmica, en l'actualitat, ens interessa estudiar especialment en aquestes Jornades possibles formes de millores econòmiques, a través d'una més moderna i estreta coordinació d'activitats dins de la pròpia regió i també com a resultat d'una més ràpida i fluida relació entre determinades regions. Tractarem especialment aquest punt a la sessió III. Això evidencia la decisiva importància que ha adquirit i va adquirint que, per a una regió i respecte a la seva evolució econòmica i social, aquesta es converteixi en un veritable nus de comunicacions modernes o pugui mantenir una estreta i fàcil vinculació amb un destacat nus o centre d'aquest

tipus. Queda ben clar que, en els dos darrers decennis singularment, l'avenç global de la regió i en particular el progrés en camps molt especialitzats, siguin determinades empreses, certes activitats econòmiques o algunes recerques científiques, resten vinculats a una més ràpida i massiva comunicació i connexió dels homes, dels productes o de la informació. Aquests últims fets poden produir-se bé per la millora dels mitjans tradicionals o bé, molt especialment, pel desenvolupament, en els darrers anys, dels procediments electrònics d'última generació i informàtics.

Hom comprèn fàcilment que l'avenç d'algunes regions en els sentits que acabem d'indicar pot provocar en definitiva, en particular a partir del novè decenni, una major divergència entre les unitats del mosaic regional de la Unió Europea, malgrat els esforços de convergència que pugui haver-hi. Encara voldríem assenyalar, per acabar de presentar aquest quadre de diversitat, un altre aspecte de conjunt ben diferent als tractats fins ara i al qual ja hem al·ludit de passada anteriorment. Ens referim a les possibilitats d'actuació que pot donar, de cara a un desenvolupament global propi, que la regió posseeixi, dins del seu estat, determinats instruments de decisió i d'acció de govern. En alguns casos, ja ho hem assenyalat, la regió es redueix a ésser, en canvi, una unitat purament administrativa i es configura simplement com una expressió de l'administració perifèrica d'un govern central.

En estats autonòmics augmenta, és clar, la capacitat de decisió i d'actuació de cada regió. Però les possibilitats poden ésser ben diferents en les diverses regions, d'acord amb els nivells d'autonomia concedits i amb l'existència o no de diferents graus d'autonomia, segons les regions, dins d'un determinat estat. Hom ha parlat, en el darrer dels casos indicats, és a dir, quan apareixen diferents nivells autonòmics amb diversitat de competències, de l'existència, dins del territori de sobirania d'un estat concret, d'unes *autonomies asimètriques*.

Finalment, la capacitat de decisió i d'actuació de la regió sol augmentar, és clar, quan la unitat regional forma part d'un estat amb un règim federal, fet que sol ésser exponent de l'existència d'una certa consciència d'identitat per part de cadascuna de les diverses regions. Haurem de parlar de nou d'aquesta qüestió, ja que en qualsevol cas, però especialment en estats autonòmics o federals, el desenvolupament social de l'esmentada consciència d'identitat pot ésser un motor destacat en el dinamisme regional, quan va acompanyat d'unes determinades circumstàncies que fan possible la seva projecció i aplicabilitat, d'una manera o altra, en la realitat pròpia.

3. El dinamisme i la identitat regionals

Una de les preguntes fonamentals, a la qual volen respondre algunes intervencions de les que es faran i s'estan fent en aquestes Jornades, és conèixer quina capacitat de desenvolupament tenen, en l'actualitat, cadascuna de les regions dins del marc de la Unió Europea. No ens referim pas a fets ben coneguts i concrets i dels quals a Espanya i Portugal se'n té ja una bona experiència, des de la segona meitat del novè decenni, és a dir, els ajuts comunitaris que es po-

den rebre en funció d'un intent de solució, més o menys circumstancial, de problemes específics que poden aparèixer en determinats territoris o sectors econòmics: limitacions o canvis de producció; reconversions agràries o industrials; millora o modernització d'infraestructures i comunicacions. És evident que aquests ajuts, que sovint es reben a través dels fons europeus de desenvolupament regional (FEDER), contribueixen a pal·liar i endegar positivament determinats problemes socioeconòmics d'unes regions concretes o sectors d'una regió.

Però el que voldríem plantejar ara és de quina manera certes regions de la Unió Europea poden arribar o arriben a un cert desenvolupament global —volem dir social, econòmic i, fins i tot, cultural— que origina la definició d'una destacada personalitat i originalitat regionals. De manera semblant a com succeeix respecte als nuclis urbans, amb la possibilitat d'aconseguir la definició de diversos nivells respecte a les ciutats i d'arribar a certs diagnòstics, ens preguntem si és possible de definir almenys algunes característiques que, més enllà d'unes fredes dades econòmiques, permetin detectar un cert desenvolupament global de les regions i l'existència d'un grau elevat de dinamisme.

Ens sembla que es donen ja alguns exemples regionals d'un evident desenvolupament global. Insistim en aquest caràcter de globalització que el dinamisme regional pot i ha de tenir en aquests casos, encara que els factors realment decisius poden ésser, almenys inicialment, ben diferents. Destriarem dos conjunts de fets, amb punts de partida diferents, però que poden arribar a convergir en la definició d'un original i peculiar dinamisme. Abans, però, caldrà de nou assajar d'escatir aquells elements constituents de la regió, que, d'una forma o altra, poden tenir un paper important en l'evolució i manteniment d'un grau de desenvolupament global de la regió.

Regions i ciutats

És evident que les unitats regionals que es destaquen clarament pel seu dinamisme, respecte a les àrees o poblacions properes i, en definitiva, quant a l'estat propi o en el conjunt de regions de la Unió Europea, tenen el que podríem dir una «massa crítica» necessària en uns aspectes que podem considerar fonamentals. Ens referim a una superfície territorial relativament considerable —diguem superior als 20.000 km², sovint als 30.000 km²— i a una població absoluta també elevada, igual o superior als quatre o cinc milions d'habitants.

Això dona com a resultat poblacions relatives que almenys són mitjaneres (125-200 hab./km²), en alguns casos altes (més de 250 hab./km² i fins i tot 350 hab./km²), tenint en compte que es tracta de territoris relativament extensos. És clar, aquest tipus de regió apareix en estats d'una extensió considerable, propera o superior als 250.000 km². És el cas del Regne Unit, Itàlia, Alemanya, Espanya i França. És dins d'aquests paràmetres que abans hem intentat de definir un tipus mitjà de regió, dins de la Unió Europea, que ens permetés fer unes comparances posteriors. En estats d'extensió i població més reduïdes les regions evidentment s'allunyen de les magnituds i de les característiques que ara presentarem.

Per altra banda, aquestes regions solen mostrar unes característiques socioeconòmiques i territorials que podríem sintetitzar breument d'aquesta manera: una economia dinàmica, amb

sectors econòmics que evolucionen d'acord amb concepcions i tècniques recents; una bona i diversa infraestructura de comunicacions amb centres i nusos importants; una xarxa equilibrada de ciutats mitjanes i, finalment, un nucli urbà destacat.

Val la pena insistir en el darrer fet assenyalat. És cert que sovint la referència regional es re-
dueix a la regió i a la seva ciutat capital. De vegades, resta tan sols el nom del nucli urbà princi-
pal. Això subratlla ben clarament la importància cabdal que ambdós fets tenen o poden tenir al
referir-se a una unitat regional. Malgrat que hi ha o simplement és bo que hi hagi un paral·lelisme
en l'evolució de la regió i la ciutat, pot presentar-se també com a problema: una correcta i vi-
vificant relació?; tan sols una acció complementària i parcial?; una certa oposició?

Amb la ciutat —i especialment amb les ciutats mitjanes— queda clar que ens acostem als
poders locals i al ciutadà. Sempre s'insisteix que, dins de la Unió Europea, el Comitè de les
Regions es també el Comitè dels Municipis. A l'adonar-nos d'aquest fet, pot resultar que aques-
ta Europa a la qual ens estem referint pugui ser considerada tan sols com una Europa dels es-
tats —com fou considerada exclusivament o gairebé exclusivament la Comunitat Econòmica
Europea o la Comunitat Europea— o una Europa de les regions —d'acord amb una visió i un
enfocament semblants als de la nostra ponència— o, finalment i tenint en compte el que aca-
bem de dir, com una Europa dels municipis i dels ciutadans. En aquestes Jornades i especial-
ment a les sessions II i IV tornarà a parlar-se d'aquesta qüestió. Alguns autors i alguns polítics
ho presenten com una oposició; altres, en canvi, ho conceben com unes realitats coexistents i
fins i tot, entre elles, vivificadores.

Igual pot succeir quan tenim en compte el conjunt de la regió, per una banda, i la seva ciutat
capital, per una altra. Inicialment aquest nucli urbà, amb una població important i activa, una ve-
ritable metròpoli —suposem Lió, respecte a la regió de Roine-Alps, o Milà o Barcelona, quant
a la Llombardia o Catalunya, respectivament— pot presentar una àrea d'influència que superi
la regió pròpia.

Centrant-nos en aquesta última, podem preguntar-nos, com abans ja dèiem, el sentit i el
caràcter de les relacions: és un fet ben comú que tota l'àrea regional o bona part d'ella hagi
contribuït i contribueixi al creixement de la capital; però no sol ésser pas exacte que, en sentit con-
trari, aquest desenvolupament del nucli urbà hagi repercutit favorablement en tots els sectors
de la regió, en particular respecte als més allunyats. Heus aquí un problema intern de la regió, que
pot repercutir, és clar, en les seves característiques de conjunt i en l'aparició i percepció que hom
pugui tenir —des d'altres ciutats, regions o estats— de la capital i la regió considerades.

El dinamisme econòmic

Tornem, de nou, a plantejar-nos el problema de com una regió pot arribar a adquirir un di-
namisme en el seu conjunt i com pot trobar unes condicions favorables dins del marc de la Unió
Europea. Insistim que no es tracta de considerar els ajuts que les regions poden rebre per in-
tentant pal·liar certes condicions desfavorables, encara que és clar que a l'anul·lar aspectes ne-
gatius hom pot contribuir i col·laborar a un cert creixement. Un exemple evident del que acabem

de dir són els ajuts que el Comitè de les Regions va concedir a aquelles regions perifèriques i allunyades, respecte a les terres centrals de la Unió, per compensar aquesta posició negativa quant a distància i possibles dificultats de comunicació.

És un fet innegable que en l'actualitat un projecte d'avenç regional en el seu conjunt ha de partir d'un ferm desenvolupament econòmic. Parlem d'una economia que, ara, ja en els darrers anys del segle xx, ha de presentar, com ja abans assenyalàvem, un dinamisme i unes característiques tècniques, de producció i de relació ben diferents a les de fa tan sols uns pocs decennis. La regió pot així convertir-se en una avançada econòmica, que potser es mostrarà també, almenys fins a cert punt, com «un motor» respecte a les regions veïnes.

Observant les diverses regions que componen la totalitat de la Unió Europea pot observar-se l'existència d'algunes que mostren el dinamisme al qual ens estem referint. Sembla que no hi ha dubte que podem parlar d'unes regions *emergents*, amb més exactitud en el nostre cas *econòmicament emergents*. Solen complir amb aquelles condicions (territorials, poblacionals, econòmiques) a les quals abans al·ludíem i d'una forma o altra són percebudes, des del propi estat i des d'altres estats i regions, com un conjunt regional dinàmic i com una ciutat, la ciutat capital, és clar, ben destacada. D'aquestes regions emergents en parlem i en parlarem en aquestes Jornades diverses vegades, especialment en la sessió II.

Per a aquestes regions emergents, l'àrea total de la Unió Europea representa sens dubte un marc ben favorable. Si abans a aquestes regions sovint els hauria estat possible tan sols una acció directa sobre el territori i la població del propi estat o d'una part d'ell, en l'actualitat i en un futur immediat certes facilitats s'han obert i s'obren respecte a tota o bona part de la Unió Europea. Facilitats ben diverses: en primer lloc, frontereres; podem assenyalar, a més, l'aprofitament d'eixos ràpids de circulació d'homes, productes i capitals; l'aprofitament també de pistes ràpides d'informació; l'obertura de nous mercats a l'exterior i les ofertes, per part de la regió, de noves oportunitats i nous serveis; aviat, facilitats monetàries.

Així mateix cal assenyalar que les relacions amb les regions contigües, àdhuc pertanyents a altres estats, poden augmentar i de fet en diversos casos han augmentat notablement, fins i tot s'ha arribat a determinats acords i a preses de decisió regulars per part d'agents directament o indirectament econòmics (polítics, administradors, empresaris).

Més curiós, encara, i més significatiu —tot mostrant, al mateix temps, les possibles oportunitats— són els acords establerts entre regions no contigües, llunyanes, per a col·laborar entre elles, de cara a aconseguir un desenvolupament conjunt en determinats aspectes, però no sempre exclusivament econòmics. En constitueix un clar exemple l'acord subscrit, l'any 1988, entre quatre regions dels estats alemany, espanyol, francès i italià: ens referim, respectivament, a Baden-Württemberg, Catalunya, Roine-Alps i la Llombardia. És evident que, en l'aplicació de l'acord, hi tenen un destacat paper gestor llurs capitals respectives (Stuttgart, Barcelona, Lió i Milà). L'eurodiputat Carles Gasòliba fa referència a aquest i altres casos en la ponència següent.

La consciència d'identitat regional

Alguns autors sembla que redueixin els factors de desenvolupament de la regió a factors exclusivament o gairebé exclusivament econòmics. Pensem que es tracta d'un reduccionisme erroni. Quan hem parlat de «desenvolupament global» de la regió, ja al·ludíem al fet que existeixen factors que poden complementar i, fins i tot, motivar una força considerable cap a un avenç de conjunt —volem dir i ho repetim, no sols econòmic sinó també social i cultural— d'una determinada regió. En aquest sentit ens sembla que cal insistir en determinats fets socials i culturals.

Voldríem destacar, en aquesta ocasió, la importància que pot tenir, com a motor d'un desenvolupament global, que a més pot incidir directament fins i tot políticament, la major o menor consciència d'identitat regional que tingui la població d'una determinada regió. En efecte, aquesta consciència de formar part d'una comunitat amb un passat i un present comuns i originals, pot donar a cada membre i a tota la col·lectivitat un impuls i una cohesió considerables. En diversos casos sembla que les característiques d'unes poblacions regionals s'acosten o encaixen plenament dins del concepte de nació. Parlar llavors d'una «regió nació» pot ésser ben adequat.

No hi ha pas dubte que, en general, aquesta consideració de nació per part d'una col·lectivitat poblacional es fonamenta en una comuna i singular evolució històrica. Un passat que s'ha viscut col·lectivament per les poblacions precedents, en circumstàncies ben diferents, pacífiques o bèl·liques, àdhuc amb contrastos ben marcats, en èpoques de vegades favorables o en tongades a voltes adverses. Que s'ha viscut també en aspectes ben diversos: poblacionals, socials, econòmics, culturals, polítics. Algunes d'aquestes facetes culturals, com per exemple l'existència d'una llengua original i comuna dins d'una col·lectivitat, poden ajudar decisivament a afermar i a definir els sentits d'originalitat i de cohesió regional.

Però tant o més que el passat hi juga, és clar, el present. Més encara quan s'han mantingut, malgrat certes pèrdues que hi pot haver hagut —recordem la força dels estats en el segle XIX, tot cercant la uniformitat—, algunes característiques fonamentals: la llengua pròpia, per exemple. El sentiment de regionalitat, potser de nació, pot manifestar-se de nou en el present en nombrosos aspectes, fins i tot en el polític. Unes realitzacions ben diverses, un desenvolupament individual i col·lectiu, una voluntat de portar a terme uns projectes urbans i regionals en el present i fins i tot en un futur immediat, poden assegurar i afermar la pervivència i el creixement de l'originalitat i la personalitat de la regió. En algunes intervencions que en aquestes Jornades seguiran a les nostres i especialment en les sessions II i IV, probablement tornaran a tractar-se i potser seran debatudes més llargament algunes de les qüestions suara plantejades.

Tot porta a pensar que l'exacta definició administrativa i política de la regió depèn primordialment de les relacions entre aquesta i l'estat respectiu. Però sens dubte cap, dins del marc de la Unió Europea, un desenvolupament ben positiu de molts altres aspectes regionals —i no pas solament els econòmics—, en particular quan existeix en la població de la regió la consciència i la voluntat que hem assajat de definir darrerament.